

викорінення насильства, боротьба за правду та громадський порядок. Він відважний, героїчний, терплячий. Але при цьому філософ відмічає, що не кожний може стати Воїном, а лише той, «хто має до цього спорідненість», тобто той, в кому активізується даний архетип.

Д. Чижевський відзначає, що у Сквороди лише намічена наука про Софію, премудрість Божу, науку про «вічно жіночий» початок в світі. В творчості Сквороди представлений найвищий шабель архетипу Самості, яка, як відомо, виражає себе в вигляді чотирьохрівневої структури Аніми (Єва, Ізольда, Діва Марія, Софія). Цим найвищим рівнем і є жіночий архетипічний образ Софії, Премудрості Божої. За Сквородою, Софія – Премудрість Божа має в кожного народу своє ім'я, але залишається єдиною для всього існуючого матір'ю «доброти всякої» і «строю» – принципу устрою, упорядкованості і взаємоспіввіднесеності частин і цілого. Софія включає в себе початок, форми і види творення, це «план» світотворення в цілому і в деталях. Філософ заперечує зв'язок Софії з Євою та святою Дівою Марією. Бог дав нам «свою найвищу премудрість, що є його природний портрет та печать». Ця премудрість «дуже схожа з мистецькою архітектурною симетрією або моделями, що, непомітно проникаючи крізь увесь матеріал, робить усю будову кріпкою та забезпеченою...». Так само вона, таємно розлившись по всіх членах політичного тіла, що складається з людей, а не з каміння, робить його твердим, мирним, щасливим». «Премудрість є в усіх наших чинах та словах душа, користь та краса, а без неї все є мертво та гидке...». Далі Скворода відмічає величезну роль Премудрості Божої в сфері суспільного життя: «Вона відрізняє нас від тварин милосердям та справедливістю, а від скотини стриманістю та розумом», вона є «блаженнейшее лицо Божие, тайно на сердце написанное, сила и правило всех наших движений и дел». Характер впливу Премудрості на людину Скворода характеризує так: «А если уже она вселилась в сердечные человеческие склонности в то время есть тоже самое, что в движении часовой машины tempo (tempo) то есть правильность и верность. И тогда-то бывает в душе непорочность и чистосердечие, как райский нежный дух и вкус, пленяющий к душелюбию» [4, 118]. В. Ільїн пише: «Згідно з давньоруською традицією, зміцненою православ'ям, Софія вміщує в себе «непромовне слово», яке дарує людям. У цьому можна вбачати виражену філософему, особливий образ пластично втіленої мудрості. Збіг поняття «софія» з ім'ям християнської мучениці Софії, яка мала трьох дочок – Віру, Надію, Любов, відкрив широкі можливості для філософсько-поетичних асоціацій і паралелей» [2, 156]. Скворода вказує на символічний характер пізнання

Премудрості людиною: «Насколько она снаружи казиста и презренна, сколько внутри важна и великолепна; похожа на маленькое, например, смоквиное зерно, в котором целое дерево с плодами и листом закрылось, или на маленькое простое камушек, в котором ужасный пожар затаялся». Скворода наводить імена Премудрості: «Образ Божий, слава, світло, слово, рішення, воскресіння, життя, путь, справедливість, мир, доля, оправданья, благодать, правда, сила Божа, ім'я Боже, воля Божа, камінь віри, царство Боже»... і нарешті Христос. Чижевський пояснює те, що пізніше Скворода пов'язує Премудрість з образом «дивовижної» Діви тим, що в Київській духовній академії мали місце елементи впливу католицької Церкви. Діва з'являється у Сквороди як символ Церкви, Біблії, і навіть природи... В одному з віршів Сквороди подано опис образу святої Діви Марії, як Премудрості: «Від цієї тлінності нас уводить царствена донька Давидова, найчистіша голубиця та найкрасивіша Діва, що вдягає нам не тлінні, а позолочені між плечима та духом Божим посріблені крила [4, 119]. В деяких місцях «Діва» є Біблія, що є найголовніший вияв божественної Премудрості, – Біблія з її символікою, в інших – церква. Іноді, як Діва символізується й природа в своєму значенні цього слова, але не як Бог, а як внутрішній світ ідей, «Мати-природа»: «Сонце є жона та Мати і Діва, що зроджує прийняття від Богу ім'я вічності». «Бути премудрим» для Сквороди означає сполучити красу з користю, користь з красою.

Як бачимо, архетипи допомагають культурам постійно відтворювати своє минуле, підтримувати зв'язок зі своїми джерелами. За Юнгом, культури, які втратили свої архетипи, приречені на загибель, оскільки саме архетипи повертають нас до джерел в споконвічні часи, відновлюють минулі події, які надають зміст теперішньому. Як говорять дослідники, теперішнє перевіряється у співвідношенні з нашим минулим, критерієм цього співвідношення і є архетипи. Для стабільного духовно-культурного розвитку українському суспільству необхідні моральні цінності, які базуються на колективній пам'яті. Аналіз архетипів колективного несвідомого в творчості Г. Сквороди показує, що активізація архетипічних образів Мудреця, Вчителя, Духовної людини, Софії – Премудрості Божої актуальні й сьогодні як колективно-групові цінності, які є одним із важливих чинників знаходження та утвердження своєї національної ідентичності.

1. Багалій Д. Український мандрований філософ Григорій Скворода. – К., 1992.
2. Ільїн В. В. Діалог Софії і Логосу (феноменологія екзистенційно-персоналістських інтенцій української філософської антропології). – К., 2002.
3. Скворода Г. Твори у двох томах. – К., 2005. – Т. 2.
4. Скворода Г. Твори у двох томах. – К., 2005. – Т. 3.

Ліна Мохір

Діяльність Південно-Західного Відділу Російського Географічного Товариства у вивченні Київщини та Чернігівщини

У статті аналізується діяльність Південно-Західного Відділу Російського Географічного Товариства на території Київщини та Чернігівщини.

The activity of the South-West Department of the Russian Geographic Society in Chernihiv and Kyiv region are analyzed in the article.

Сьогодні розвиток історичної науки в Україні відбувається у тісному зв'язку з новими потребами українського народу, що йде шляхом побудови демократичних відносин. З отриманням нашою державою статусу незалежної, культурне відродження ставить нові завдання, зокрема,

завдання детального вивчення діяльності організацій, які займалися дослідженням історії України в усіх аспектах. Вагомим значення набуває висвітлення діяльності Південно-Західного Відділу Російського Географічного Товариства. Відділ проіснував лише три роки, але зумів

об'єднати навколо себе відомих істориків, географів, мовознавців, літераторів другої половини XIX ст. Вони невтомною працею піднімали історико-культурну спадщину з руїн царського самодержавства для майбутніх поколінь.

Історія України XIX ст. ознаменувалася посиленням суспільно-політичного, національного гніту царської влади Російської імперії. Політика уряду була спрямована не так на знищення української культури, як на те, щоб показати її другорядність, неповноцінність. Національно-свідома інтелігенція прагнула відродити українську культуру в усіх її галузях, довести царській Росії та й самим українцям, що українській народ має свою власну історію, мову, традиції.

Українська інтелігенція, яка із середини XIX ст. самовизначилася як окрема соціальна верства, започаткувала національно-культурний рух, який поступово набирив сили, вступаючи в організаційний період. Ознаками цього етапу є заснування організацій, товариств, «Громади» та Південно-Західного Відділу Російського Географічного Товариства, представники якого проводили заходи, покликані довести самобутність існування власної культури та здійснити дослідження в галузях історії, етнографії, статистики, економіки, правознавства, мовознавства та ін.

Діяльність Громад протягом півстоліття залежала від суспільно-політичних умов та соціально-культурних чинників, що домінували в офіційній політиці царської Росії. Українська інтелігенція присвятила своє життя створенню духовних цінностей в рамках національно-демократичних традицій. З огляду на це, діяльність українських Громад України поділяється на періоди. Саме другий етап (70-ті роки XIX ст.) – піднесення науково-просвітницької діяльності [6, 76].

Значну роль в координації творчих пошуків між вченими Чернігівщини відіграла також діяльність «Громади», представники якої пізніше увійшли до складу Південно-Західного Відділу. І хоча Чернігів другої половини XIX ст. – невелике провінційне місто, проте не залишився осторонь громадських процесів, які вирували у Києві. У цей час у місті збиралася плеяда інтелігенції, яка прагнула відродження української історії та культури. Тому виникнення у Чернігові «Громади» було явищем закономірним, очікуваним. Для цього потрібна була тільки людина, яка б зуміла організувати розрізнені прагнення і сили тодішньої інтелігенції в одне – боротися за виокремлення української культури у самостійне явище. «Громада» збирала велику і цінну бібліотеку, що складалася з найкращих творів українських, російських та зарубіжних письменників, якою користувалися молодіжні гуртки та усі охочі. Члени товариства постійно дбали про розповсюдження популярних творів для народу рідною мовою. Коштами «Громади» видано декілька книжок, зокрема, «Думи кобзарські», альманах «Дубове листя», «Хвиля за хвилею», «З потоку життя». Чернігівська «Громада» відіграла велику роль і у виданні газети «Черниговский листок», ініціатором заснування її, редактором і найдіяльнішим співробітником був Л. Глібов. Вона видавалася з 12 липня 1861 р. Чернігівська газета ставила своїм головним завданням: «надати можливість місцевим жителям мати свій друкований орган громадського життя і діяльності», здійснити «всебічне й неупереджене дослідження українського краю і українського народу та усвідомлення його потреб», насамперед Чернігівщини. Ці завдання були співзвучними із завданнями, які поставили перед собою громадівці і які усіма силами намагалися втілити у життя [5].

Починаючи з 70-х років XIX ст. репресії щодо українства дещо послабились, цензура почала пропускати до

друку українські книжки, підготовлені громадівцями. Діяльність Громади спрямовувалася на просвітництво, зводилася в основному до суто наукової і видавничої діяльності. На своїх періодичних зібраннях громадівці розв'язували різнопланові практичні завдання, обговорювали теоретичні питання, що торкалися українського національного руху. Члени Громади головним завданням вважали домогтися справедливого вирішення українського національного питання. Теоретично вони прагнули здобути автономію України в складі Росії [8, 5].

Наприкінці XIX ст. Громада спрямувала свою діяльність на розвиток національно-культурного руху та наукових досліджень. Насправді вона являла собою нелегальну організацію, яка мала на меті довести, що Україна має власне історичне минуле і право на вільний національний розвиток. У середовищі громадівців невпинно відбувалися дискусії щодо програмних ідей. Потрібно було виробити у нових умовах певні загальні принципи і напрями своєї діяльності. Однак, реалізація цього ускладнювалася відмінностями та світоглядними розбіжностями серед провідних діячів Громади [9, 9].

Внаслідок чого представники Громади розгорнули дослідницьку, видавничу роботу в галузі історії, мовознавства, фольклористики, етнографії географії тощо. Нагальною була потреба у створенні легальної інстанції, яка надавала б громадівцям можливість значно розширити свої наукові починання, збільшити видавничі досягнення, залучити до роботи нових фахівців. Тому громадівці активно підтримували ідею відомого громадсько-культурного діяча П. Чубинського про створення Південно-Західного Відділу Російського Географічного Товариства. Його представники у своїй практичній діяльності віддавали перевагу освітній та науково-культурницькій роботі. Це призвело до відмежування від українського національного руху значної кількості представників української еліти [9, 9].

Активні українські демократи, такі як Д. Лизогуб, Я. Стефанович, Д. Кибальчич та інші влилися «в ряди російських соціал-революційних борців, вважаючи національні інтереси українські за щось другорядне». Вони були переконані, що українські національні домагання можна вирішити в руслі загальноросійського революційного руху [6, 76].

Політично-активні діячі Південно-Західного Відділу (М. Драгоманов, М. Зібер, С. Подолинський) виступили з власною політичною програмою, яка вимагала встановити у Росії політичні свободи, конституційний лад, запровадити федеративний устрій, широке місце самоврядування, тобто захищали національні права українського народу. В. Антонович та П. Житецький закликали до пошуків компромісу із самодержавством задля розвитку української культури в тісному зв'язку з російською. Представники молодшого покоління громадівців, які входили до Відділу, займали більш радикальну позицію, протистояли політичній та національній русифікації [16, 27]. Південно-Західний Відділ Російського Географічного Товариства зосередив навколо себе провідну українську інтелігенцію, яка ставила перед собою завдання відродження української культури, історії, мови, мистецтва.

Ідея створення Відділу неодноразово обговорювалася у колі тодішніх діячів Старої Громади. Тому в лютому 1872 р. Київському генерал-губернатору О. Дондукову-Корсакову П. Чубинський та його однодумці (М. Максимович, О. Кістяківський, В. Антонович, М. Петров, М. Драгоманов та інші) подали на розгляд проект статуту Південно-Західного Відділу Російського Географічного Товариства,

відповідно до затвердженого у листопаді 1872 р. «Положення о Юго-Западном Отделе Императорского Русского Географического Общества, Высочайше утвержденного в 10 день ноября 1872 г. с выпиской соответствующих параграфов Устава Императорского Русского Общества, относящихся к Юго-Западному Отделу» [10, 5].

У квітні 1872 р. Імператорське Російське Географічне Товариство розглянуло прохання про створення Південно-Західного Відділу Російського Географічного Товариства. Генерал-губернатор прихильно поставився до розгляду проекту статуту майбутнього Відділу і сприяв подальшому його розгляду в інших інстанціях. Царський уряд та правління Російського Географічного Товариства погодилися затвердити статут і відкрити Відділ [15, 47].

З ініціативи і за активної участі провідних діячів Київської та Чернігівської Громад 13 лютого 1873 р. у Києві було засновано Південно-Західний Відділ Російського Географічного Товариства на зразок вже існуючих провінційних відділів Російського Географічного Товариства: Кавказького, Сибірського, Оренбурзького, Північно-Західного. Це відкривало можливість колишнім громадянам легалізувати свою діяльність в науковому напрямі, провадити її через діючу організацію, надаючи широкого розмаху. Представник Південно-Західного Відділу Ф. Вовк згадував: «Насправді ми одержали тільки те, на що за здоровим глуздом ми мали повне право збиратися і відкрито займатися науковою діяльністю про Україну і для України» [1, 2].

Відділ офіційно був відкритий для 5 губерній: Київської, Волинської, Подільської, Полтавської, Чернігівської. Мета Відділу – збирання, обробка та поширення географічних, етнографічних і статистичних відомостей, розповсюдження матеріалів. До керівного ядра новоутвореного осередку входили: голова – Г. Галаган; керуючий справами – П. Чубинський; заступник – О. Русов. Одну із вирішальних ролей у відкритті Відділу відіграв відомий громадській діяч, етнограф П. Чубинський. Впливовий авторитет краєзнавця, за плечима у якого була організація і проведення кількох етнографічних експедицій, нагородив від Російського Географічного Товариства, дав змогу прискорити процес створення у Києві потужного краєзнавчого центру [15, 48].

На перше установче засідання Відділу прибуло 17 засновників, 14 з яких – громадяни. Серед них – В. Антонович, В. Беренштам, Ф. Вовк, П. Житецький, М. Левченко, М. Лисенко, Ю. Федькович, Г. Галаган, К. Михальчук, Ю. Цвітківський, П. Чубинський, а також чернігівські громадяни – О. Русов, О. Тищинський, О. Лазаревський, М. Константинович, Ф. Вовк, В. Науменко. Членами Відділу були громадяни, які приїжджали з різних міст України. Крім цього, представниками Відділу ставали всі провідні діячі 70-х років – вчені, землевласники, промисловці, учителі, судді, духовні особи, письменники, художники, лікарі, адвокати. Знайшлися і меценати, які активно допомагали Відділу матеріально. Саме український характер новоутвореного Відділу був найголовнішою рисою, яка відрізняла його від інших підрозділів Російського Географічного Товариства [8, 6].

На першому засіданні П. Чубинський наголосив, що головне завдання Відділу є організація етнографічно-статистичного вивчення краю, насамперед трьох основних етнографічних типів – українського, польського, єврейського. При цьому він наголосив: «...що вивчення повинно ґрунтуватися на об'єктивній основі, притаманній усякій науковій діяльності, бо тільки тоді ми будемо стояти на висоті науки, тільки тоді ми будемо гармоніювати в діяль-

ності з нашим центральним Товариством, що для нас обов'язково, так як ми частина його» [2, 10].

Зі створенням Південно-Західного Відділу Російського Географічного Товариства, який зосередив усі свідомі українські сили, розгорнулася дослідницька та видавнича діяльність з української етнографії, мови, літератури, мистецтва, соціально-економічного вивчення України. Як результат, у світ виходять два томи «Научных записок» Південно-Західного Відділу, де всебічно розкривається історія України, розвиток культури, мови, літератури, освіти. У ці ж роки ведеться робота над створенням українського словника. Видається газета «Київський телеграф», часопис «Громада» головним редактором якої був М. Драгоманов. Поширюються книжки українською мовою, які видаються у Львові та Відні, а у Празі здійснюється видання «Кобзаря» Т. Шевченка. Побачили світ художні твори І. Нечуй-Левицького, М. Старицького, Ю. Федьковича та ін. Протягом 1872–1877 рр. у Петербурзі друкуються сім томів «Трудов етнографическо-статической экспедиции» П. Чубинського [1, 3].

Південно-Західний Відділ за короткий час свого існування, встиг здійснити значний обсяг роботи: залучено до етнографічно-статистичного вивчення України широке коло людей. Видано два томи «Записок», проведено одиниці перепис населення в Києві і III Археологічний з'їзд у місті, створено етнографічно-географічний музей, встановлено наукові зв'язки з ученими слов'янських країн, підготували до видання твори М. Максимовича. Членів Відділу хвилював рівень розвитку освіти в Україні. Зокрема, їм належить зведення статистичних даних про учбові заклади, особливу увагу приділено стану народних училищ в Київській, Подільській і Волинській губерніях (1861 – середина 70-х рр. XIX ст.). Серед визначних дій Відділу слід назвати клопотання його діячів стосовно заснування премії імені М. Максимовича і рішення видати повне зібрання творів цього видатного українського вченого. Але у зв'язку з тим, що діяльність Відділу у липні 1876 р. було припинено, дану справу взяло на себе Церковно-археологічне товариство. Третім видання творів М. Максимовича вийшло в світ вже у 1877 р. [11, 15].

Велике значення для діячів Відділу мала несподівано отримана можливість виступити на публіцистичній арені: газета «Київський телеграф» стала періодичним органом Відділу (1874–1875 рр.). В її редакції працювали такі члени Відділу, як В. Антонович, В. Беренштам, Ф. Волков, М. Драгоманов, П. Житецький, О. Русов, П. Чубинський та ін. На сторінках газети обговорювалися такі проблеми, як оцінка реформи 1861 р., тяжке соціально-економічне становище, стан здоров'я селянства, пропозиції щодо змін податкової системи, вимоги дострокового кредиту для селян, матеріальне становище робітників на підприємствах, детальні звіти про засідання усіх існуючих у Києві міських, вчених, промислових і благодійних товариств, Відділу Російського Географічного Товариства, реферати його діячів [6, 78]. Значні зусилля діячів Відділу були спрямовані на заснування бібліотеки і етнографічно-географічного музею. У травні 1873 р. у бібліотеці нараховувалося 405 книжок, у музеї – 888 предметів, у 1875 р. – 1000 примірників. У кінці 1873 р. правління Відділу вирішило видавати періодичне видання «Записки Південно-Західного Відділу РГТ», в яких публікувалися б усі «журнали засідань Відділу» та реферати членів організації. До першого тому «Записок» увійшли кращі матеріали за 1873 р.: «Кліматологія Києва» О. Клоссовського, «Промисловість південно-західного краю у минулому столітті» В. Антоно-

вича, «с. Сокринці» П. Чубинського ін. За задумом П. Чубинського, членами Відділу у червні 1873 р. був обстежений ярмарок у Борисполі. Дослідники мали змогу придбати багато речей для майбутнього музею Відділу. Через кілька місяців Ф. Вовк сам дослідив ярмарки у Ніжині та Фастові, про що згодом зробив доповідь «Про сільські ярмарки й кустарну промисловість» на черговому засіданні Відділу, яка була вміщена у першому томі «Записок Південно-Західного Відділу РГТ». М. Лисенко виголосив реферат «Характеристика музичних особливостей українських дум і пісень, виконуваних кобзарем Вересаям». 28 вересня 1873 р. Г. Галаган із с. Сокиринців привіз на засідання Відділу О. Вересая, де незрячий Кобзар співав українські пісні, думи, щедрівки. Пізніше О. Русов, М. Лисенко та П. Чубинський написали трактати про народну українську творчість на основі доповідей О. Вересая. На засіданні були зачитані доповіді О. Русова «Про життя бандуриста О. Вересая і твори народної словесності, які він виконує, та М. Лисенка «Про особливості української музики, історичних пісень і дум зокрема». Весь матеріал, що стосувався О. Вересая, з великою кількістю нот надрукований у другій частині першого тому «Записок Південно-Західного Відділу РГТ». Видано його було й окремою брошурою разом з фотокарткою. Стараннями Відділу О. Вересая було запрошено до Петербурга з метою популяризації української народної пісні [13, 480]. Велику допомогу надав Відділ у підготовці проведення у Києві III Всеросійського археологічного з'їзду (серпень 1874 р.), скликаного за ініціативою професорів і викладачів університету Св. Володимира. Переважна більшість його представників брала активну участь у розробці програми з'їзду, складанні основних питань для наукових дискусій, а також у проведенні археологічних та етнографічних екскурсій, виставок. На з'їзді діячами Відділу було прочитано реферати, теми яких стосувалися історії Київщини та Чернігівщини (П. Лебединцев – про Св. Софію Київську, М. Константинович – про кургани Чернігівського повіту, М. Левченко – про знищення пам'яток давнини в Україні, П. Іващенко – про сліди язичницьких вірувань в українських шептаннях та археологічну топографію Гадяцького повіту, М. Дашкевич – про Болоховську землю, В. Антонович – про срібні монети з іменем Володимира, П. Житецький – про Пересопницьке Євангеліє XVII ст., М. Юзефович – про археографічні комісії). Проведений з'їзд здобув загальносвітове визнання [6, 79; 12, 480; 14, 3].

Діячі Відділу підтримували тісні стосунки як з численними установами, товариствами, комітетами Росії (зокрема, Імператорським Російським Географічним Товариством та усіма існуючими на той період його відділами, Імператорським вільним економічним товариством, Імператорською археографічною комісією), України (Історичним товариством Нестора-Літописця, Київським відділенням Російського технічного товариства, Київським товариством природознавців, Київським відділенням Слов'янського благодійного комітету), із слов'янськими товариствами (Сербською, Чеською, Словацькою матицями), з Португальським, Мадридським, Каїрським географічними товариствами. Представників Відділу було запрошено на міжнародну географічну виставку у Париж. Зазначені факти свідчать про поступово зростаючу роль Відділу, який, завдяки наполегливій діяльності його членів, перетворився на важливий науковий осередок [1, 88].

Значне місце у діяльності Південно-Західного Відділу займали дослідження у галузі географії, природознавства, етнографії, мовознавства, музичного мистецтва та

економічної науки. Так праці О. Клоссовського, О. Русова, Ф. Волкова присвячені вивченню особливостей кліматичних умов розвитку України, середньої течії Дніпра у статистичному та гідрографічному вимірах, створення ботанічного словника із фіксацією лікувальних властивостей рослин [10, 12].

П. Житецький здійснив значний внесок у розвиток українського мовознавства, зокрема, таких галузей, як морфологія та фонетика. Етнографічні дослідження представників Відділу представляють собою історичне джерело. Оскільки вчені займалися питанням звичаїв та обрядів українського народу, досліджували побут, домашнє приладдя, житло, господарчі споруди, одяг, страви, напої, особливості орнаменту українських писанок, вишиванок. Вперше було здійснено етнографічне дослідження Буковини. Провідні етнографи збирали матеріал з українського фольклору, зокрема, порівняння варіантів українських, російських, польських і німецьких пісень, балад, поезій, а також збирали легенди, прислів'я українського народу. М. Яснопольський, В. Антонович, П. Чубинський досліджували такі проблеми як: розвиток хлібної торгівлі, ремісничої і фабричної продуктивності, селянське землеволодіння після реформи 1861 р., ощадно-позичкові товариства [10, 21].

Південно-Західний Відділ проіснував лише три роки. М. Юзефович надіслав до Петербурга доповідну записку, в якій наголошував, що Відділ носить яскраво виражений українофільський характер. М. Юзефович наголошував на необхідності ліквідації Відділу. За цим доносом цар Російської імперії наказав створити у 1875 р. спеціальну комісію на чолі з обер-прокурором Синоду графом Д. Толстим, яка мала виробити ефективні методи боротьби з українофільством. До складу комісії включили і Юзефовича, який добре знав специфіку роботи Південно-Західного Відділу. Наслідком діяльності комісії став Емський указ 1876 р., за яким був ліквідований Відділ Російського Географічного Товариства 7 липня 1876 р. Зберігання майна доручили В. Антоновичу. Музичні інструменти було передано у власність Київського відділення Імператорського Музичного Товариства, музей – до Церковно-Археографічного музею при Київській духовній академії, залишки рідкісних книг з бібліотеки було передано до Комерційного училища, частину книг було загублено. Більшість діячів товариства змушені були покинути м. Київ. Завдання, покладені на Відділ, взяло на себе Українське Наукове Товариство, до складу якого увійшло багато колишніх членів Відділу. Після закриття Відділу до кінця XIX ст. в Україні не було жодного потужного наукового товариства, яке б зуміло продовжити започатковану справу представниками Відділу. Частину завдань у дослідженні Історії України взяв на себе журнал «Киевская старина», після його закриття – Українське Наукове Товариство, до складу якого увійшли В. Антонович, П. Житецький, О. Русов, М. Лисенко, В. Науменко [8, 6].

Таким чином, діяльність Південно-Західного Відділу Російського Географічного Товариства сприяла розв'язанню культурних та освітніх завдань, що стала перед собою Громада. Представники Відділу дістали можливість втілювати власні ідеї на практиці за допомогою легальної установи. Члени Відділу доклали багато зусиль у справі розвитку духовних засад українського національного відродження і цим сприяли піднесенню національної самосвідомості українців. Здобутки у галузі українознавства мали сприяти у протидії згубній політиці царського уряду щодо українського народу, допомагати в утвердженні у суспільстві думки, що Україна має велике історичне мину-

ле і значні потенціальні можливості для подальшої державотворчої діяльності.

1. *Верменич Я.* Історико-краєзнавчі дослідження в діяльності Південно-Західного відділу Руського географічного товариства (1873–1876 рр.) // Краєзнавство. – 1999. – № 1–4. – С. 88. 2. *Верменич Я.* Павло Чубинський – народознавець і автор національного гімну «Ще не вмерла України» // Рідна школа. – 1995. – № 9. – С. 10. 3. *Горленко М.* Нариси з історії української етнографії та російсько-українських етнографічних зв'язків. – К., 1964. – С. 164. 4. *Горленко Ф.* Становлення української етнографії кінця XVIII–XX в. – К., 1988. – С. 122. 5. *Грінченкова М., Верзілов А.* Чернігівська Українська Громада. Записки Іст.-Філол. Відділу УАН. – К., 1929. – Кн. 25. 6. *Катренко А., Катренко Я.* Національна культура та політична діяльність Київської громади (60–90-ті роки XIX ст.) – К., 2003. – С. 76–79. 7. *Мельничук І.* Талант і відданість // Краєзнавство. Географія. Туризм. –

1998. – № 29–32. – С. 2. 8. *Побірченко Н.* Питання національної освіти та виховання в діяльності українських Громад (друга половина XIX – на початку XX ст.) – К., 2002. – С. 5–6. 9. *Полонська-Василенко Н. Д.* Українська академія Наук: Нарис історії. – К., 1993. – С. 9. 10. *Савченко Ф.* Заборона українства 1876 р. – К.; Харків, 1930. – С. 1–123. 11. *Савченко Ф.* Українське науково-культурне самовизначення 1850–1876 рр. // Україна. – 1929. – січень – лютий. – С. 15–22. 12. *Степанович Є. П.* Вересай (Лобза) Остап Микитович // Енциклопедія історії України. – К., 2005. – Т. 1 – С. 480–481. 13. *Тимошик М.* Видавнича діяльність Київської археографічної Комісії // Київська старовина. – 2005. – № 5. – С. 80. 14. *Хорунжий Ю.* Григорій Галаган // Урядовий кур'єр. – 3 вересня. – 2004. – С. 3. 15. *Чередниченко Д.* Павло Чубинський. Есе // Київська старовина. – 1992. – № 6. – С. 47–59. 16. *Чорна Л. В. М. П.* Драгоманов і Південно-Західний Відділ Російського Географічного Товариства // Науковий вісник Ізмаїльського державного педагогічного інституту. – Вип. 7. – Ізмаїл, 1999. – С. 26–29.

Максим Плешко

Ідеї народоправства в контексті українського державотворення

Автор статті розкриває глибинну архітектуру і специфіку українського державотворення крізь призму ідей народоправства. Ідеологія народоправства розглядається як органічне надбання українців, як засіб самозбереження в умовах слабкості або відсутності власної держави.

Author exposes deep architectonics and specific of Ukrainian state-creation through the ideas of people law activity. Ideology of people law activity is examined as organic acquisition of Ukrainians, as a mean of self-preservation in the conditions of weakness or absence of the own state.

В умовах постійного дискурсу щодо забезпечення оптимальних форм облаштування Української держави, особливо актуальними є дослідження, які розкривають глибинну архітектуру і специфіку українського державотворення крізь призму ідей народоправства.

У кінці XIX ст. професор права Київського університету В. Сергієвич розглядав ідеї народоправства, як одну з основ, на якій сформувалась правова системи Київської Русі. У 20–30-х роках XX ст. цей підхід розвивав О. Малиновський. У сучасній українській науці ідеї народоправства М. Чубатий і Р. Ляшенко розглядають, як джерело державного права, С. Федорів – у контексті вічової спадщини Київської Русі, В. Єрмолаєв розглядає ідеї народоправства, реалізовані через віче, як важливу складову державного механізму Русі, І. Музика констатує недостатню увагу більшості історичних, політологічних та юридичних шкіл щодо ідей народоправства та їхнього впливу на державотворення в Україні.

Народоправство – це форма самоорганізації людської спільноти, за якої основні рішення ініціюються й приймаються безпосередньо членами общини того чи іншого селища, міста, землі та ін. Суть народоправства можна визначити через сучасну дефініцію самоуправління: народ сам собою управляє у своїх інтересах. Протягом усього українського державотворення народоправство набило різних форм свого існування. Змінювалися обсяги домінантності народоправства, корелювався ступінь його впливу на державотворчий процес.

Народоправство є одним із різновидів української демократії. На землях України ця форма самоорганізації людей фіксується одночасно з першими писемними згадками про предків українців. Впродовж усього україногенезу народоправство було одним із головних чинників нації- та державотворення в Україні. Перевагою народоправства є швидка постановка й прийняття конкретних рішень на рівні окремих невеликих груп суспільства (питання місцевого характеру). Недоліком системи народоправства є складність з її застосуванням на більших територіях.

Поняття «народоправство» і «самоуправління» наближені, але отожднювати їх не слід. Самоуправління – понят-

тя ширше, ніж народоправство, оскільки, крім соціальних, може застосовуватись також до механізованих та інформаційних систем. Народоправство – поняття вужче, тому й чіткіше відображає суть явища, яке розглядається нами.

Аналогічно слід розводити поняття «народовладдя», «самоврядування» і «народоправство». Як стверджує Г. Чапала в статті «Народовладдя, демократія, самоврядування – співвідношення понять», поширення поняття «народовладдя» у вітчизняній науці пов'язане із практикою заперечення істинності демократії в капіталістичних державах ученими радянського періоду. На думку дослідника, термін «демократія» в цьому відношенні не є всеохоплюючим, адже, у загальній теорії держави й права він традиційно пов'язується виключно з організацією державної влади. «Народовладдя і самоврядування – насамперед з погляду сутності і змісту відображає стан реалізованості ідей народного суверенітету» [8, 40]. Поняття «місцеве самоврядування» (в сучасному розумінні цього терміна) не тотожне народоправству. Ці поняття, хоч і лежать в одній площині, але досить віддалені одне від одного. «Сутність цієї проблеми досить ґрунтовно відзначив Ю. Тодика, на думку якого в положеннях ст. 5 Конституції України чітко проводиться державницька теорія місцевого самоврядування, а саме: ідея, що корені місцевого самоврядування – у тій владі, джерелом якої є народ, а не громада, а обсяг повноважень – у законі» [8, 40]. Тобто, принципи функціонування й обсяг влади місцевого самоврядування визначається владою державною, джерелом якої, у свою чергу, є народ (народовладдя). Коли ж ми говоримо про народоправство, то йдеться про форму самоорганізації українців, яка виникла ще в додержавну (протодержавну) епоху, своїм існуванням вона визначала обриси майбутньої державності й впливала на весь процес державотворення в Україні протягом наступних епох. Тоді як самоврядування – це влада, що надана місцевим громадам уже існуючою державою згори.

Ідеї народоправства – це уявлення, міфи, гіпотези, теорії й концепції, які обґрунтовують органічну властивість української людини до суспільної самоорганізації знизу. Ці